

Fördjupad bakgrund till förslagen i
***Handels handlings-
program***

Innehåll

<i>Kapitalismens förändring har satt press på arbetslivet</i>	3
<i>Nyliberalismens brutala natur</i>	4
<i>Politiska hot kommer från nyliberaler och högerpopulister</i>	5
<i>Högerpopulismen och hotet mot demokratin</i>	5
<i>Fackliga styrkan utmanas</i>	6
<i>Strukturuomvandlingens två sidor</i>	7
<i>Framtiden skapar vi</i>	9

Fördjupad bakgrund till förslagen i Handels handlingsprogram

Detta är ett dokument som i korthet beskriver bakgrunden till de utmaningar Handels som facklig organisation står inför. Syftet med detta dokument är att medlemmar och förtroendevalda ska få en något bredare och djupare bakgrund till de förslag som finns i Handels handlingsprogram till kongressen. Fokus ligger på förändringarna i arbetslivet och samhället, vilket kan upplevas som negativt. Men sammantaget belyser detta nödvändigheten av ökad facklig kamp för ett bättre arbetsliv och ett bättre samhälle.

Kapitalismens förändring har satt press på arbetslivet

Det har hänt mycket på arbetsplatserna sedan 1990-talet. En av de största förändringarna i arbetslivet är den kraftiga ökningen av alltmer osäkra anställningar. Det är anställningar som avviker från normen om en tillsvidareanställning på heltid. Det handlar bland annat om osäkra deltidsanställningar, tillfälliga anställningar, inhyrning av personal, och gig-jobb via plattformar. De har inneburit en alltmer pressad situation för arbetare i Sverige. Inte endast för de som har dessa former av anställningar, utan även för de som har mer trygga former av anställningar. Hela arbetsplatsen påverkas negativt av att flera på den har otrygga förhållanden.

I ett historiskt och internationellt perspektiv är detta inte unikt för Sverige. Oregelbundna och otrygga anställningar har alltid varit vanligt i stora delar av världen. Det har historiskt också varit vanligt i tidigare kapitalistiska faser i västvärlden. Men under efterkrigstiden, med växande fackföreningar och en tilltagande välfärdsstat ökade anställningstryggheten i arbetslivet. Denna positiva förändring bröts dock i de flesta västländer under 1970-talet, medan det i Sverige kom senare under 1990-talet.

I grunden handlar det om en rubbad maktbalans mellan arbete och kapital. Något som har försvagat arbetarnas positioner på arbetsmarknaden. Det sammanföll med ett skifte i kapitalismen, från industrikapitalism till finanskapitalism. En ändrad företags- och ägarstyrning innebar att företagen flyttade sitt fokus från långsiktiga investeringar till mer kortsiktiga finansiella vinster. Resultatet

blev ökade incitament att minska kostnader för att tvinga fram ökad avkastning. Genom såväl outsourcing som mer slimmade arbetsorganisationer kunde företagen minska sina kostnader och öka sina vinster. Det gav upphovet till en expansion av mer osäkra anställningar.

Handeln är en bransch där arbetarna har drabbats hårt av denna förändring. I detaljhandeln har andelen visstids- och deltidsanställningar ökat kraftigt. Tidsbegränsade kontrakt med allt sämre innehåll har tredubblats, och andelen deltidstjänster är numera över 70 procent. Inom lager- och e-handel används inhyrd personal för ordinarie verksamhet i hög utsträckning.

Kostnadsjakten har även drabbat arbetsmiljön genom bristande bemanningsplanering, dåligt utbildade chefer och en ökning av sjukskrivningar till följd av psykisk ohälsa. Den kroniska underbemanningen har lett till en hög arbetsbelastning och ökad stress i arbetslivet.

Nyliberalismens brutala natur

Om finanskapitalismen är basen, så är nyliberalismens dess ideologiska överbyggnad. Det finns en historisk symbios mellan dem. Nyliberalt tankegods har genom sin påverkan på politiken stärkt den negativa utvecklingen i arbetslivet och samhället. Utgångspunkten i nyliberalismen är att marknaden är effektiv och självläkande, samt att offentlig inblandning därför ska minimeras. Den säger sig vilja öka drivkrafter till arbete och motverka stelheter på arbetsmarknaden. Det som avses är raka motsatsen till det som är naturliga fackliga ingångar.

Skatterna ska sänkas och den offentliga sektorn ska vara så liten som möjligt. Privatiseringar och marknadslösningar ska ta hand om välfärd och trygghetssystem. A-kassan, strejkrätt, anställningsskydd och fackliga organisationer är stelheter som ska motverkas. Statens budget ska utöver att vara liten inte användas för att föra en aktiv ekonomisk politik. Det mesta ska lämnas till marknaden.

Nyliberalismen har haft ett stort inflytande. Dels som en ideologisk överbyggnad för finanskapitalismen, dels genom den faktiska politik som förts i Sverige. Resultatet har blivit massarbetslöshet, ökade sociala klyftor och ett samhälle som underinvesterat.

Handels medlemmar har fått känna på detta genom försämrade arbetsvillkor och mer slimmade arbetsorganisationer. Men även genom försämrad kvalitet i välfärdstjänsterna, urholkade trygghetssystem och en infrastruktur som fungerar allt sämre.

Politiska hot kommer från nyliberaler och högerpopulister

Det finns två stora hot mot fackföreningsrörelsen och det som vi tillsammans kämpar för. Det ena är en fortsatt politik där nyliberalt tankegods får styra den framtida utvecklingen. Det andra är att högerpopulismens växer sig allt starkare.

Massarbetslösheten uppstod i Sverige i samband med krisen 1991-1993. Den var ett resultat av att den ekonomiska politiken lagts om i mer nyliberal riktning. Genom en kraftig åtstramningspolitik, med höga räntor och stora besparingar, ökade arbetslösheten från 2 till 10 procent på bara några år. Alltsedan dessa har arbetslösheten legat kring 7-8 procent, och inte ens under toppen av högkonjunkturer nått ned under sex procent. Det har lett till att hundratusentals människor drabbats och fått sina livschanser spolierade, samt till en ökad social utslagning och ökad ojämlikhet.

De senaste 35 årens kroniska massarbetslöshet har även påtagligt rubbat maktbalansen till kapitalets fördel. Arbetsgivarmakten har stärkts när det finns en reservarmé av arbetslösa. Och de nyliberala idéerna om hur man ska minska arbetslösheten har vunnit mark. Vi har fått se än mer åtstramningar i den ekonomiska politiken, fast vi behövt resurser till investeringar och välfärd. Vi har fått se omfattande skattesänkningar, särskilt under högeralliansens år 2006-2014. Totalt har skattekvoten sänkts, och därmed skatterna med över 500 miljarder kr. En våg av privatiseringar och marknadslösningar har sköljt över Sverige.

Utifrån uppfattningar om att arbetslösheten berott på att arbetsgivare haft svårt att anställa och svårt att säga upp har vi fått se en urholkad anställningsskyddslagstiftning. Möjligheten för arbetsgivare att anställa på visstid utan något som helst skäl motiverades med att det skulle minska arbetslösheten.

Men inget av dessa nyliberala inslag har bitit på arbetslösheten, endast gjort många människor fattigare och otryggare.

Högerpopulismen och hotet mot demokratin

Det andra hotet mot en rättvis framtid kommer från högerpopulisterna. Facket är en demokratisk folkrörelseorganisation som vill se en fördjupad demokrati i arbetslivet och i samhället. Tillsammans med andra fackföreningar har Handels fört en lång historisk kamp för att värna demokrati och mänskliga rättigheter. Denna kamp är inte över. Tvärtom, efter millennieskiftet har vi fått en framväxande högerpopulism, försvagning av demokratin och fler stater som går i auktoritär riktning. Högerpopulismen har visat sig vara ett hot mot såväl fackförings-

rörelsens ideologi och som flera av fackets kärnfrågor. Men den är också ett hot mot hela den politiska, sociala och ekonomiska demokrati som facket har kämpat för att bygga upp.

Fackets grundkonflikt är mellan arbete och kapital. Vi har genom organisering och kollektivt handlande en strävan att utjämna makt och ekonomiska resurser, från kapitalägare till löntagare.

Högerpopulismens grundkonflikt är idag mellan olika etniska grupper. En grupp - oftast någon som definieras som "etniskt ren" ska ses som mer värd, medan andra grupper som inte räknas till den första gruppen ska ses som främmande och mindre värda. Detta rasistiska synsätt riskerar att splittra löntagarna och ta fokus från fackets grundkonflikt.

Handels har historiskt varit en del av kampen för grundläggande politisk demokrati. Frågor som allmän rösträtt, demokratiska val och demokratiska skydd för minoriteter är också facklig-politiska frågor.

Högerpopulismen lierar sig med auktoritära ledare och hyllar anti-demokratiska företeelser. I flera västländer - inklusive Sverige - utmanas grundläggande demokratiska värden. Vi har under de senaste åren fått bevittna stormningar av folkvaldas församlingar och hur domstolar politiserats. Det öppna politiska samtalet skadas medvetet genom hot och trakasserier. Traditionella folkrörelser, civilsamhällsorganisationer och fackföreningar motarbetas. Detta är till stor del drivet av högerpopulistiska krafter.

De båda hoten från nyliberaler och högerpopulister hänger ihop. Genom de försämringar som genomförs via nyliberala idéer, försvagas tilliten till samhället och leder till att krafter som vill se en mer auktoritär utveckling stärks. Det är en farlig väg.

Fackliga styrkan utmanas

Den fackliga styrkan bygger på att vi är många, och att vi ska vara starka på arbetsplatserna. Ytterst kommer den fackliga styrkan ur förmågan till arbetsnedläggelse. Om nästan alla är beredda att gå ut i strejk om fackets krav inte hörsammas måste arbetsgivarna förhandla. Och om vi är många som kan mobiliseras så kommer vi kunna påverka såväl arbetslivet som samhället.

En hög facklig organisationsgrad har varit ett fundament för den svenska arbetsmarknadsmodellen, från nationella kollektivavtal till det lokala medbestämmandet på arbetsplatsen. En längre tid har dock den fackliga organisationsgraden i Sverige i allmänhet - och organisationsgraden bland arbetare i synnerhet

- sjunkit. Särskilt utsatt är den privata servicesektorn, där Handels verkar. Den fackliga styrkan riskerar att försvagas.

Det hänger till viss del samman med att fler anställningar är otrygga, och att de i sig är svårare att organisera. Den negativa fackliga medlemsutvecklingen kan delvis också förstås som en del av en trend där allt färre är med i föreningar. Särskilt gäller detta unga. Men vi vet att det går ändra utvecklingen givet att vi håller fokus på att värva, behålla och organisera.

Att vända denna utveckling är en ödesfråga. Om facken fortsätter att försvagas kommer en annan arbetsmarknad att växa fram, där arbetsgivarna ensam dikterar villkoren. Man kan redan se sådana tendenser i vissa delbranscher.

Facklig organisering är inte bara vägen till bättre anställnings- och arbetsvillkor. Det är också en del av samhällets demokratiska ryggrad. I facket möts människor med olika bakgrunder och egenskaper utifrån sina gemensamma intressen som arbetstagare.

Det svenska samhället präglas av en hög tillit människor emellan. Detta går hand i hand med det väl utbyggda föreningslivet, där människor utvecklar och upprätthåller verksamheter tillsammans. Bland personer med sjuk-/aktivitetserättning, unga, arbetslösa, personer med dålig hälsa och personer med lägre utbildning har dock tilliten minskat under de senaste tjugofem åren. Denna lägre tillit har Sverigedemokraterna till stor del lyckats kapitalisera på.

Det förändrade medielandskapet har på sätt och vis gjort det lättare för fler att skildra världen ur sitt perspektiv. Men algoritmerna tenderar att förstärka polariserande budskap som väcker starka känslor. Den enskilde måste själv bedöma rimligheten i de budskap hen möts av. I vissa fall förekommer organiserade påverkansoperationer.

Det finns bara ett långsiktigt hållbart sätt att värna arbetstagares rättigheter, och det är att arbetstagare själva sluter sig samman och bildar en motmakt mot sina arbetsgivare. Genom att organisera sig och förhandla kollektivt kan man blockera försöken att ställa arbetare mot arbetare. Inga lagar, ingen myndighet, inga politiska beslut kan ge en lika stabil grund att stå på.

Strukturomvandlingens två sidor

Den svenska fackföreningsrörelsen har historiskt bejakat strukturomvandlingar. Till skillnad från många andra fackliga rörelser i andra länder, där man vanligen vill skydda jobb som finns. Svenska fackföreningar ser det som naturligt att vissa jobb försvinner medan andra jobb tillkommer. Denna inställning har varit

möjlig tack vare en hög anställningstrygghet och bra a-kassa, i kombination med möjlighet till omställning och vidareutbildning. En viktig förutsättning för facketts positiva inställning har också varit att nya jobb blir bättre än de som försvinner och att de vinster och förluster som uppstår fördelas rättvist mellan arbetsgivare, arbetstagare och staten.

Denna fackliga grundsyn på strukturomvandling har gynnat svensk ekonomisk utveckling. Men de senaste decennierna urholkning av trygghetssystem, a-kassa och möjlighet till trygg omställning kan leda till ökad rädsla att förlora jobbet. Det finns också en tendens till att delar av strukturomvandlingen leder till sämre villkor för vissa grupper, medan andra får bättre villkor. En så kallad polarisering av villkoren.

I handeln har stora strukturomvandlingar de senaste decennierna framför allt handlat om införandet av digital teknik, e-handel, automatisering och nya betaltjänster. I motsats till vad många trodde har det inte lett till färre anställda i handeln. Däremot har strukturomvandlingen till skillnad från tidigare i högre grad inneburit ökad press på löntagarna. Under pandemiåren växte e-handeln enormt, vilket ledde till en alltmer pressad arbetsmiljö för handelsmedlemmar i företagets jakt på vinstmarginaler. Dessutom ledde den ökande e-handeln och pressade fraktagifter till en överkonsumtion av varor. Det bidrog till att företag pressade sina anställda att förstöra fullt fungerande varor som kom i retur, i stället för att packa upp dem och hantera dem på nytt.

Även den tekniska utvecklingen har haft dessa sidor. Förvisso mer effektivitet, men även viss negativ inverkan på arbetslivet. Algoritmisk styrning, kamerabevakning, digital loggning och GPS-bevakning är några exempel på teknik som införts utan tillräckligt arbetstagarinflytande. Det har lett till att många av Handelsmedlemmar upplever onödigt mätning, starkare styrning och sämre social kontakt med kollegor på jobbet. I vissa fall registreras till och med hur länge de anställda är på toalettbesök, vem man pratar med på arbetstid eller till och med vad som sägs.

Den gröna strukturomvandlingen handlar om att minska konsumtionens klimatavtryck, och skapa en långsiktigt hållbar handel. Handeln är en bransch som i hög grad bidrar till påfrestningar på klimatet och miljön. Detta mönster syns inte minst i den senaste ultra fast fashion-trenden som framför allt drivs av kinesiska företag - men konsumeras i västvärlden. Det har bland annat blivit känt att man använder sig av gifter i kläderna, bomull som skördats genom tvångsarbete och barnarbete.

För att handeln ska förmå ställa om kommer nya gröna kompetenser att behöva tillkomma både i form av produktkunskaper och hantverkskunskaper. Det kräver

att parterna tillsammans ser över vilka kompetenser som behövs. Men även här måste politiken stötta den gröna omställningen och införande av cirkulära affärsmodeller. Vidare skulle det behövas satsningar på omställning och vidareutbildning. Dock finns risken att a-kassans urholkning och de minskade resurserna till arbetsmarknadspolitiken utgör allvarliga hinder för en rättvis omställning.

Med andra ord går en politik för jämlikhet hand i hand med möjliggörandet av den rättvisa, gröna omställningen. Klimatförändringarna kommer sannolikt att pressa fram vår tids nästa stora strukturomvandling i riktning mot den gröna handeln. Det kommer påverka våra branscher i grunden.

Framtiden skapar vi

Framtiden är inte ödesbestämd. Behovet av facklig organisering, med utgångspunkt i den egna arbetsplatsen, är lika stort som någonsin. För att utjämna maktförhållanden mellan arbetsgivare och arbetstagare. Och för att bygga gemenskaper som stärker demokratin. Förutsättningarna finns för en facklig renässans. Samtidigt som medlemskap i föreningar blivit mer ovanligt i Sverige ligger omfattningen av ideellt arbete stabilt sedan 1990-talets början. Det finns ett engagemang att fånga upp, givet att facket lyckas visa på sin relevans.

Genom att öka den fackliga styrkan kan facket tillsammans utmana nyliberaler och högerpopulister och skapa ett bättre arbetsliv, och bygga ett bättre samhälle. Det är i grunden vi själva som skapar en rättvis framtid.

Handels är fackförbundet för dig som jobbar i butik, på lager och i e-handeln. Även du som är frisör, florist, jobbar i skönhetsbranschen eller är tjänsteman i någon av folkrörelsens organisationer kan bli medlem hos oss.